

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ШОЛЯ ІВАННА СТАНІСЛАВІВНА



УДК 811.161,2'373.231(477.87) «19»

**ДИНАМІКА ІМЕННИКА́
ЖИТЕЛІВ м. УЖГОРОДА У XX ст.**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Луцьк – 2018

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі словацької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Пахомова Світлана Миколаївна,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри словацької філології.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
провідний науковий співробітник
Шульгач Віктор Петрович,
Інститут української мови НАН України,
в. о. завідувача відділу
історії української мови та ономастики;

кандидат філологічних наук, доцент
Скорук Ірина Денисівна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
доцент кафедри історії та культури української мови.

Захист відбудеться 07 грудня 2018 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.02 в Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30-А, ауд. 407, м. Луцьк, 43000).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30-А, м. Луцьк, 43000).

Автореферат розіслано «5» листопада 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
к. філол. н., доц.



О. І. Приймачок

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Власні особові імена займають важливе місце в лексичному складі сучасної української мови. Їхнє вивчення має велике пізнавальне та прикладне значення, адже вони тісно пов'язані з історією, життям народу, духовною та матеріальною культурою. Національна антропонімія містить значну інформацію про особливості соціальної організації, економічний розвиток, культуру суспільства тощо. Значний внесок у розвиток вітчизняної антропоніміки зробили українські вчені Г. Л. Аркушин, Л. О. Белей, Б. Б. Близнюк, С. Л. Брайченко, Т. В. Буга, Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко, С. О. Вербич, В. О. Горпинич, М. О. Демчук, І. М. Желєзняк, О. Ю. Карпенко, Ю. О. Карпенко, О. П. Карпенко, О. Ю. Касім, Р. Й. Керста, С. Л. Ковтюх, Н. С. Колесник, Г. В. Кравченко, Л. О. Кравченко, Л. В. Кракалія, О. Ю. Медведєва, М. Я. Наливайко, В. В. Німчук, Р. І. Осташ, Р. Л. Осташ, Є. С. Отін, С. П. Павелко, С. Є. Панцьо, С. М. Пахомова, Г. П. Півторак, Ю. К. Редько, Н. О. Свистун, І. Д. Скорук, Л. Г. Скрипник, І. Д. Сухомлин, М. М. Торчинський, І. Д. Фаріон, М. Л. Худаш, О. В. Черноус, П. П. Чучка, В. П. Шульгач, Н. М. Шульська та ін.

В останні десятиріччя вивчення репертуару власних особових імен набуває особливої актуальності. Українську ономастику активно поповнюють дослідження про динаміку імен різних регіонів та міст України: Одещини (С. Л. Брайченко, О. Ю. Касім, О. Ю. Медведєва); Донеччини (Т. В. Буга, Г. В. Кравченко); Хмельниччини (О. О. Горобець); Буковини (Л. В. Кракалія); Львова (Л. Є. Луньо); Лемківщини (С. Є. Панцьо); Гуцульщини (С. П. Павелко), Тернополя (Н. О. Свистун), Луцька (І. Д. Скорук), Кіровограда (О. В. Черноус).

Актуальність теми дисертації. Антропонімія Закарпаття на ономастичній мапі України вирізняється багатством і своєрідністю, чим привертала увагу багатьох дослідників. Погляди на антропонімію цього регіону висловлювали у працях вчені XIX–XX ст. В. М. Гнатюк, А. Годинка, Л. Чопей, угорські історики Т. Легоцький, І. Ачаді, російський історик О. Л. Петров. Вершиною антропонімічних досліджень, присвячених власним особовим назвам Закарпаття, по праву вважають монографію «Антропонімія Закарпаття» та «Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник» П. П. Чучки. Незважаючи на ці вагомі здобутки, деякі сторінки закарпатської антропонімії залишаються поза увагою дослідників. Зокрема склад і динаміка українського іменника міста Ужгорода у XX столітті дотепер не були об'єктом спеціального наукового вивчення. Актуальність обраної теми зумовлена потребою комплексного дослідження динаміки іменного репертуару ужгородців упродовж цілого століття.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри словацької філології Ужгородського національного університету «Проблеми сучасної славістики» (номер державної реєстрації 0116Ю003893). Тему роботи в уточненій редакції затверджено на засіданні вченої ради ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (протокол № 14 від 21 листопада 2017 р.).

Мета дисертації – на базі метричних джерел м. Ужгорода з 1900 по 2000 роки дослідити склад та динаміку іменного репертуару ужгородців у XX столітті.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких конкретних завдань:

- 1) встановити етимологічний склад іменника мешканців Ужгорода;
- 2) проаналізувати структурний склад іменника;
- 3) визначити статистичну структуру чоловічого й жіночого іменника: найуживаніші, широкоживані, маловживані й рідкісні;
- 4) з’ясувати залежність складу імен від екстралінгвальних чинників (національної та конфесійної належності їхніх носіїв, впливу державних інституцій);
- 5) простежити якісне й кількісне оновлення іменника протягом досліджуваного періоду;
- 6) здійснити порівняльний аналіз українського іменника м. Ужгорода з ідентичними матеріалами інших міст України;
- 7) виявити основні закономірності й тенденції розвитку іменника м. Ужгорода впродовж XX ст.;
- 8) зробити періодизацію іменника мешканців Ужгорода XX ст.

Об’єктом дослідження стали власні особові чоловічі та жіночі імена, надані новонародженим ужгородцям упродовж XX ст. Усього проаналізовано 17481 фіксацію імен: 580 чоловічих (9026 ім’явжитків) і 668 жіночих (8455 ім’явжитків) власних особових імен, зокрема 196 чоловічих (1184 ім’явжитків) та 211 жіночих (1187 ім’явжитків) імен за 1900–1920 рр. (австро-угорський період); 211 чоловічих (799 ім’явжитків) і 201 жіноче ім’я (738 ім’явжитків) за 1925–1930 рр. (чехословацький період); 178 чоловічих (529 ім’явжитків) і 175 жіночих (457 ім’явжитків) імен за 1940–1945 рр. (угорський період); 6073 чоловічих та 6514 жіночих ім’явжитків за 1950–2000 рр.

Предмет дослідження – динаміка якісного та кількісного складу іменника ужгородців.

Методика дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань використано кілька загальнонаукових методів: описовий (для систематизації зібраного матеріалу, докладної характеристики системи особових імен ужгородців), статистичний (для систематизації та класифікації фактичного матеріалу, з’ясування співвідношення чоловічих та жіночих імен, вивчення кількості зафіксованих онімів в окремих хронологічних зрізах), порівняльно-зіставний (для порівняльного аналізу іменника Ужгорода з іменним репертуаром інших міст та регіонів України).

Джерела фактичного матеріалу. Джерельною базою дослідження послужили матеріали метричних книг реєстрації актових записів м. Ужгорода за 1900–1945 рр., які зберігаються з Закарпатському державному обласному архіві, та записи в актових книгах про народження з архіву міського відділу реєстрації актів цивільного стану м. Ужгорода з 1950 до 2000 рр.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що в ній уперше комплексно досліджено чоловічий і жіночий іменник жителів багатонаціонального Ужгорода протягом тривалого періоду – ХХ століття. Встановлено залежність складу особових імен від конфесійної належності родини (католики, греко-католики, православні, реформати, євангелісти, адвентисти та ін.), від національності їхніх носіїв (зокрема українців, росіян, угорців, чехів, словаків, євреїв, білорусів, поляків, румунів, ромів) та від соціально-політичного контексту, пов'язаного з уходженням території сучасного Закарпаття до складу семи державних утворень. Уперше схарактеризовано динаміку складу імен і визначено його специфіку порівняно з іншими містами України, зокрема Луцька, Тернополя, Донецька, Кіровограда, Хмельницького. Виявлено основні закономірності й тенденції розвитку іменного репертуару ужгородців.

Теоретичне значення праці. Результати дослідження є цінними та корисними, оскільки репрезентований у ньому фактичний матеріал, теоретичні положення, узагальнення й висновки поглиблюють уже відомі та дають нові знання про систему особових імен України ХХ ст. Вони можуть бути використані для подальшого вивчення сучасного іменника українців, а також національних меншин, особливо в таких регіонах, як Закарпаття, де в антропонімії виявлено взаємодію різних мов.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що фактичні матеріали та одержані результати можна використати у викладанні лексикології української мови, спеціальних курсів з української і слов'янської ономастики; у лексикографічній практиці для укладання словників особових імен українців, загальнослов'янських словників власних особових імен; у практиці викладання курсів «Етнографія України», «Українознавство», «Історія рідного краю». Матеріали дисертації можуть бути використані як практичні рекомендації батькам для вибору імен новонародженим.

Особистий внесок здобувача. Теоретичні положення і практичні результати дисертації отримано самостійно. Усі опубліковані праці написано одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Рукопис дисертації, основні питання та висновки було обговорено на засіданнях кафедри словацької філології та на ономастичному семінарі Ужгородського національного університету. Основні теоретичні положення і практичні результати дослідження було викладено в доповідях і виголошено на XIII Всеукраїнській ономастичній конференції (Ужгород, 2009 р.), на 19-й Словацькій ономастичній конференції (Братислава, 2014 р.), на XVI Всеукраїнській ономастичній конференції «Українська ономастика: минуле, сучасне, перспективи» (Одеса, 2015 р.), на Міжнародній конференції «Мови національних меншин в українсько-словацькому прикордонному регіоні» (Ужгород, 2016 р.), на XVII Міжнародних славістичних читаннях (Київ, 2017 р.), на Міжнародній конференції «Через комунікацію до процвітання словацько-українського прикордонного руху» (Ужгород, 2017 р.), на Міжнародній науковій конференції «Взаємовплив мов, літератур та культур в епоху глобалізації» (Ужгород, 2018 р.), на 72-й підсумковій науковій конференції

професорсько-викладацького складу УжНУ (Ужгород, 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 12 публікаціях, зокрема в 11 статтях, 6 із яких опубліковано в провідних наукових фахових виданнях, 1 – у закордонному виданні, 1 – у науковому виданні, яке зареєстровано в міжнародних наукометричних базах, 3 – в інших вітчизняних наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (223 позиції), додатків. Загальний обсяг дисертації – 363 сторінки, основний зміст роботи викладено на 214 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено його об'єкт, предмет та джерельну базу, названо методи наукового аналізу, розкрито наукову новизну, теоретичне значення й практичну цінність праці.

У першому розділі **«Теоретичні засади вивчення репертуару особових імен м. Ужгорода»** на основі аналізу наукової літератури осмислено теоретичну базу сучасної української антропонімії, зокрема в галузі вивчення імен.

У першому підрозділі **«Особові імена як об'єкт наукового дослідження»** узагальнено підходи вчених до тлумачення змісту поняття особового імені, простежено етапи розвитку української антропонімії, визначено основні напрями дослідження власних назв у сучасному мовознавстві.

Відзначено, що склад та динаміку особових чоловічих і жіночих імен окремих регіонів України досліджували Т. В. Буга, О. Ю. Карпенко, О. Ю. Касім, Г. В. Кравченко, Л. В. Кракалія, О. Ю. Медведєва, С. Є. Панцьо, І. Д. Сухомлин, Н. О. Свистун, І. Д. Скорук, О. В. Чорноус; семантику та структуру антропонімів – Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко, М. О. Демчук, Р. Й. Керста, С. Є. Панцьо, С. М. Пахомова, Ю. К. Редько, І. Д. Сухомлин, М. Л. Худаш, П. П. Чучка; етимологію онімів – С. О. Вербич, І. М. Желєзняк, О. П. Карпенко, П. П. Чучка, В. П. Шульгач. Приділяли увагу встановленню складу імен, їхньої словотвірної структури й статистичної організації в історичних пам'ятках Л. Л. Гумецька, М. О. Демчук, Р. Й. Керста, І. Д. Сухомлин; з'ясуванню основних мотивів найменування новонароджених – Л. О. Белей, С. Л. Брайченко, Л. Є. Луньо, С. П. Павелко, С. М. Пахомова, Н. О. Свистун, І. Д. Скорук, П. П. Чучка. Офіційні й неофіційні іменування, варіанти імен, їхні види, причини і сферу функціонування досліджували Г. Л. Аркушин, Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко, О. С. Вербовацька, С. Л. Ковтюх, М. П. Лєсюк, М. Я. Наливайко, О. Г. Нєстерчук, С. М. Пахомова, Г. В. Сеник, І. Д. Сухомлин, Н. М. Федотова, Н. М. Шульська.

Підсумовано, що за останні десятиліття українська ономастика досягла значних успіхів. Оскільки антропонімна система перебуває у постійному русі, склад, асортимент і кількість імен із кожним десятиліттям змінюється. Саме

тому власні особові імена – важливий об’єкт наукового дослідження мовознавців, а вивчення їх динаміки в різних регіонах України залишається актуальним.

У другому підрозділі **«Методологія вивчення структури іменника»** розкрито сутність лінгвістичних методів й доцільність їхнього застосування для аналізу динаміки особових імен. Зокрема описовий надав можливість чітко окреслити предмет дослідження, послідовно описати, класифікувати, систематизувати зібраний матеріал, докладно схарактеризувати систему особових імен ужгородців у XX ст. Визначено ефективність використання методики хронологічних зрізів В. Д. Бондалетова, виділено дев’ять хронологічних зрізів: I – 1900–1920 рр., II – 1925–1935 рр., III – 1940–1945 рр., IV – 1950–1955 рр., V – 1960–1965 рр., VI – 1970–1975 рр., VII – 1980–1985 рр., VIII – 1990–1995 рр. і IX – 2000 рік. Спосіб добору матеріалу надав можливість виявити специфіку функціонування й динаміку імен у різні періоди, встановити залежність їх складу від національності носіїв, пояснити зміни в якісному й кількісному їх відношенні, простежити зміни в іменному репертуарі жителів Ужгорода протягом XX ст. Застосування статистичного методу дало змогу підрахувати загальну кількість чоловічих і жіночих онімів, зробити цілісний аналіз, визначити статистичну структуру чоловічого та жіночого іменника (часті імена, найуживаніші, маловживані і рідковживані), простежити якісне й кількісне оновлення іменника як на окремих хронологічних зрізах, так і в межах усього досліджуваного періоду.

У третьому підрозділі **«Екстралінгвальний контекст дослідження особових імен ужгородців»** окреслено унікальне геополітичне положення Закарпатської області (на перехресті економічних, торговельних, національно-культурних шляхів). Зазначено, що впродовж століття закарпатці переживали низку політичних, економічних, культурно-освітніх змін, які наклали свій відбиток на офіційні назви краю (Руська Крайна, Гуцульська Республіка, Підкарпатська Русь, Карпатська Україна, Підкарпатська територія, Закарпатська Україна, Закарпатська область), вплинули на культурно-лінгвальну ситуацію, на антропонімні уподобання людей.

Установлено, що досліджуваний матеріал у метричних книгах реєстрації актових записів у різні роки зафіксований по-різному: з 1900 до 1920 – угорською мовою, оскільки Закарпаття перебувало в складі Австро-Угорщини; з 1925 до 1935 років – чеською (Ужгород – у складі Чехословацької республіки). З 1938 до 1944 року Ужгород входив до складу Угорщини і за традицією 1900–1920 років, новонароджених у 1940-х роках називали угорськими, рідше чеськими іменами, та в актових книгах записували вже українською мовою. У 1950 р., рідше у 1955 р. відомості фіксували російською мовою, а вже з 1960 р. до кінця досліджуваного періоду (2000 р.) тільки українською. Співіснування представників більш ніж 70 національностей і народностей, серед яких українці, угорці, чехи, словаки, росіяни, білоруси, болгари, поляки, румуни, молдавани, роми, шваби, євреї, німці, азербайджанці, гагаузи, вірмени, узбеки та ін. вплинуло на іменний репертуар та антропонімні уподобання ужгородців. Відзначено, що зміна політичної влади впливала на мовні відносини, статус

мови, етнічний та національний склад населення Ужгорода.

У четвертому підрозділі **«Проблема варіантності особових імен»** проаналізовано явище варіантності онімів. Зауважено, що вказану проблему у різних аспектах розглядали українські та російські вчені: Л. О. Белей, В. Д. Бондалетов, С. Л. Брайченко, Т. В. Буга, Л. Л. Гумецька, О. Ю. Карпенко, Р. Й. Керста, І. І. Ковалик, Г. В. Кравченко, Л. О. Кравченко, Л. В. Кракалія, М. Я. Наливайко, А. М. Нелюба, В. А. Никонов, О. Г. Нестерчук, С. П. Павелко, С. М. Пахомова, Н. О. Свистун, Г. В. Сеник, І. Д. Скорук, О. В. Суперанська, І. Д. Сухомлин, О. В. Чорноус, П. П. Чучка, В. О. Шевцова, Н. М. Шульська.

Установлено, що більшість аналізованих антропонімів – офіційні імена, однак трапляються і варіанти онімів, які виникли різним шляхом: унаслідок взаємодії мов (угорської, чеської, російської) переважно в першій половині ХХ ст. (*Андраш, Ержібет, Магдолна, Янош, Владімір, Міхаїл, Надія, Ріта*); словотвірним шляхом лексико-хронологічні варіанти, серед яких гіпокористики (*Rezi, Славка, Таня, Іра, Поля, Соня, Kveta, Іва, Катя, Томі, Юрі*) й демінутиви, зафіксовані протягом усього століття (*Etelka, Idenka, Anežka, Boriška, Славко*), а також внаслідок написання без дотримання орфографічних норм українського правопису, що найчастіше виявлені в реєстраційних записах 50-х років (*Алефтіна, Диана, Зита, Ніла, Алексей, Ігорь, Ніколай*).

У другому розділі **«Динаміка складу чоловічого іменника ужгородців»** подано загальну характеристику чоловічих особових імен, виділено основні частотні групи, простежено їхню кількісну та якісну динаміку, проаналізовано їхній склад за походженням, структуру. У першому підрозділі **«Статистичний склад»** проаналізовано найуживаніші (перший десяток), широковживані (нижче десятка), маловживані та рідкісні імена.

Зафіксовано оновлення й розширення асортименту найуживаніших імен протягом усього досліджуваного періоду. У першій половині ХХ ст. це відбувається внаслідок трансформації на угорський, словацький або чеський лад, а в другій – через поповнення новими онімами. Найінтенсивніше перший десяток оновився в IV-му (1950–1955 рр.) та IX-му (2000 р.) зрізах. Серед найуживаніших чоловічих імен ХХ ст. нарахувано 10 онімів, які вирізняються відносною стійкістю, найбільшою кількістю носіїв і високою частотністю вживання: *Олександр, Михайло, Андрій, Василь, Володимир, Юрій, Степан/Стефан, Йосиф/Йосип, Іван, Микола*.

Рух широковживаних імен відбувався значно активніше, ніж найуживаніших, тому якісний і кількісний склад у кожному періоді різний. За характером динаміки всі широковживані імена поділено на декілька груп:

- такі, що не змінювали свого статусу й не переходили в іншу статистичну групу: *Петро, Halva і Ярослав* (широковживані);
- жодного разу не опускалися до маловживаних: *Євгеній* (найуживаніше і широковживане);
- тільки в одному зрізі перебували в статусі маловживаних і більше не виходили за межі групи: *Павло* (у IV-му зрізі);
- які в межах кожного окремого зрізу були тільки маловживаними, та загальне число носіїв дало змогу їм потрапити в категорію широковживаних:

Борис, Кирило, Леонід, Мілан, Ростислав, Федір;

- перебували в статусі тільки найуживаніших і маловживаних: *Бейла/Бейло, Віктор, Людвіг/Людвік, Франтішек, Юлій;*

- перебували у статусі тільки широковживаних і маловживаних: *Альберт, Анатолій, Антон, Арнольд, Арпад, Артур, Атілла, Вадим, Валентин, Вільгельм, В'ячеслав, Габріель, Герман, Гнат, Давид, Даніель, Дезидерій, Едуард, Емерих, Еміль, Ернест, Костянтин, Крістіан, Максим, Мартин, Мирослав, Олег, Олексій, Роберт, Роман, Рудольф, Руслан, Станіслав, Тарас, Томаш, Ференц;*

- неодноразово змінювали свій статус і переходили в групу найуживаніших і маловживаних: *Богдан, Валерій, Віталій, Владислав, Геннадій, Георгій, Денис, Дмитро, Золтан, Ігор, Карл, Сергій, Тиберій, Ян.*

До маловживаних належать імена, відносно популярні в першій половині ХХ-го ст.: *Abraham, Adolf, Aladár, Andor, Ervin, Géza, Maricz/Móricz, Vojtěch, Salamon, Sámuel, Zsigmond/Isigmond, Nándor, Bernard, Kálmán*; ті, що потрапили в іменник тільки з 50-х, деякі з 70-х років: *Всеволод, Аркадій, Вікентій, Мирон, Савва, Кири/Кирило, Мар'ян, Артем, Едгар, Тимур, Броніслав, Микита, Ерік, Захар, Мстислав, Прокоп/Прокопій, Сільвестр, Юсуп, Жолт, Радмир, Тимофій, Назар/Назарій, Семен, Андріан, Домінік, Нестор* (1995); ті, що ніколи не потрапляли до групи найуживаніших: *Géza, Salamon, Nándor, Yakab/Jakab/Яків, Armin, Andor, Vojtěch, Abraham, Oskár, Zdenek, Otto, Bernard, Ervin, Hugó/Гуго/Хуго, Гедвіг*. Усі інші оніми з групи маловживаних жодного разу не підвищували свого статусу.

Найбільшу кількість рідкісних однокомпонентних чоловічих імен зареєстровано в трьох перших зрізах. Серед них: *Adrös* (1915), *Almos* (1920), *Bohumir* (1920), *Ede* (1910), *Iberman* (1920), *Klement* (1920), *Oliver* (1915), *Balint* (1930), *Benedek* (1925), *Blagoslav* (1935), *Gugen* (1925), *Eliaš* (1930), *Indrich* (1935), *Mariucius* (1930), *Modar* (1925), *Mexandr* (1925), *Miloš* (1935), *Oldrich* (1925), *Simon* (1925), *Tihamer* (1925), *Chaim* (1935), *Hubert* (1935), *Ferdinand* (1935), *Frjtech* (1925), *Iaromir* (1935); *Гержон* (1940), *Ізрасл* (1940). У 1950 р. групу доповнили оніми *Гліб* і *Теодорій*, 1955 р. – *Ерінг*. Імена *Барна, Єрнев, Єрома, Стоян* зафіксовано у 1960 р., *Бахтийор* – у 1965 р. У 1970-х роках зафіксовано імена *Айвар, Аким, Амбросій, Балаж, Зіновій, Зоран, Кузьма, Лев, Леонтій, Лорант*. У 1980-х роках до іменника ввійшли: *Графо, Остап, Равшан, Радж, Румулус, Тітус, Форкош, Інтах, Каміль, Колош, Юхим*. Рідкісні імена 1990-х рр.: *Арутюн, Джатдай, Жан, Карен, Нормундз, Онисим, Равшан, Рустам, Тихін, Тігран*; 2000 р. – *Авіель, Джуран, Евелін, Малік, Наргіз, Натан, Стівен, Христофор*.

Підсумовано, що з 580 антропонімів, зафіксованих протягом дев'яти зрізів, 10 (1,7%) належить до найуживаніших імен, 64 (11,%) – широковживаних, 129 (22,3%) становлять маловживані імена. Найбільший відсоток належить рідкісним іменам – 377 (65%). Із 9026 новонароджених чоловічої статі найуживаніші оніми використані 3632 (40,2%) носіями; широковживані обслуговують 4331 (48%) носія; маловживані – 686 (7,6%). Рідкісні імена обслуговують найменшу кількість носіїв – 377 (4,2%).

У другому підрозділі «Етимологічний склад чоловічих імен

м. Ужгорода» розглянуто три, виділені в іменнику міста, групи за походженням: особові імена слов'янського походження; християнські особові імена; запозичені імена. Слов'янські особові імена становлять хоч і незначний у кількісному співвідношенні, але вагомий і самобутній пласт української антропонімної системи. Серед чоловічих імен м. Ужгорода ХХ ст. зафіксовано 33 (5,7%) онімів слов'янського походження: *Богдан, Bohumir, Божеслав, Blagoslav, Борис, Bratislav, Броніслав, Вадим, Вацлав, Володимир, Vojtěch, Владислав, Vlastimil, Vlastislav, Всеволод, В'ячеслав, Душан, Зоран, Любомир, Мирослав, Мілан, Miloš, Мстислав, Радмир, Ростислав, Святослав, Славко, Станіслав, Стоян, Tihamer, Jaromir, Ярослав, Zdenek*. Встановлено, що за кількістю носіїв онім *Володимир* стоїть першим у рейтингу автохтонних слов'янських імен, друге місце посідає ім'я *Владислав*, третім – *Ярослав*.

Виявлено, що в іменнику Ужгорода ХХ ст. із зафіксованих 100 християнських онімів, переважає група імен грецького походження – 45 імен. Другу позицію займають антропоніми латинського походження – 26 одиниць. Зафіксовано 25 одиниць давньоєврейського походження, 3 – давньоскандинавського та 1 – давньогерманського походження. Серед найуживаніших християнських імен виділено імена грецького походження: *Олександр* (728 носіїв), *Андрій* (351), *Василь* (350), *Юрій* (328), *Степан/Стефан* (319), *Микола* (278), *Євгеній* (180), *Дмитро* (135), *Петро* (110), *Анатолій* (83), *Олексій* (82), *Георгій* (69), *Федір* (40), *Денис* (44), *Тарас* (37), *Крістіан/Христіан* (23), *Геннадій* (19), *Леонід* (16); давньоєврейські: *Михайло* (374), *Йосип/Йосиф* (292), *Іван* (283), та його західнослов'янська форма *Yános/Янош* (195), *Габріель* (40), *Томаш/Томаш/Томас* (39), *Давид* (18), *Даніель* (18); латинські: *Сергій* (273), *Віктор* (263), *Віталій* (179), *Павло* (134), *Роман* (104), *Юлій* (99), *Антон/Антоній* (75), *Валерій* (72), *Максим* (52), *Костянтин* (32), *Ігнат* (30), *Мартин/Мартін* (29), *Валентин* (27), *František/Франтішек* (24).

Третю етимологічну групу утворюють запозичені імена. У випадку з іменником Ужгорода поняття «запозичення» є неоднозначним, оскільки довготривале перебування Закарпаття під владою різних держав вплинуло на іменний репертуар ужгородців. Традиційні українські імена до 1940-х р. на позначення місцевого населення в офіційних документах практично не використовували. Натомість замість імен *Василь, Павло, Степан, Федір*, що вживали в побуті українці, ужгородців записували *László, Pál, István, Ferencz*. Уже на початку століття зафіксовано імена, які з погляду сучасної української мови є запозиченими, та, на думку жителів міста, – вони свої, оскільки їх використовували тут віками. До них належать оніми, що потрапили в антропонімікон ужгородців переважно через посередництво угорської мови, зокрема власне угорські, давньогерманські, німецькі. Серед найбільш уживаних такі: *Zoltán/Золтан, Béla/Бейла/Бейло, Arpád/Арпад, Aladár/Аладар, Nándor, Kálmán/Калман, Чаба/Чабо; Вільгельм, Емерих, Ervin, Zsigmond/Зигмунд, Norbert, Otto; Людвіг, Роберт, Ernő/Ернест, Ferencz/Ференц, Adolf/Адольф, Arnold/Арнольд*. Також зафіксовані латинські запозичення – *Herman/Герман, Mór/Mor, Leon, Rene/Ренат, Tibor/Тиберій/Тіберій*; англійські – *Едуард, Oskár*,

Alfred/Альфред, Ödön/Едмунд, Valter/Вальтер; французькі – *Алан/Ален, Marczel/Марсель*; чеські – *Eliaš, Jindřich*; єврейські – *Pinkas/Пінкас, Chaim*; давньоскандинавські – *Gustav/Густав*. Невелику групу запозичень утворюють так звані східні імена. Вони увійшли до іменника міста з 1970-х років і вказують на національну належність їхніх носіїв: *Джиран, Наргіз, Равшан* – азербайджанці, *Арутюн, Карен, Тігран* – вірмени, *Джамдай* – карачаївець, *Каміль* – узбек, *Рустам, Рашид* – татари. Ці імена посідають місце в групі рідкісних. Встановлено, що за кількістю одиниць запозичені імена значно перевищують групу традиційних християнських і слов'янських онімів та становлять 132 імені, або 22,8%. Проте обслуговують вони 1307 носіїв, або близько 14,5%, що на 3,5% більше за кількість прихильників слов'янських імен і на 56,1 % менше за кількість носіїв християнських імен.

У третьому підрозділі «**Структура чоловічих імен**» простежено динаміку та названо основні причини функціонування багатокomпонентних чоловічих імен в антропоніміконі Ужгорода упродовж ХХ століття. Проаналізовано 315 багатокomпонентних імен: 281 подвійне чоловіче ім'я, 32 потрійні і 2 чотирикomпонентні оніми (*Дьордь-Пал-Бейло-Ференц* та *Жолт-Міклош-Кароль-Шандор*). Виявлено, що найуживанішими були багатокomпонентні антропоніми з компонентом *Олександр* (угорський варіант *Sándor/Шандор*, чеський – *Alexandr*). Зафіксовано 35 таких випадків: *Béla-Sándor* (1900, 1905, 1910), *Sándor-Arpád* (1900), *József-Ivoin-Sándor* (1900), *Sándor-Ede-Geza* (1905), *Sándor-Vilmos* (1905), *Ernő-Sándor* (1910), *József-Sándor/Йосиф-Шандор* (1915, 1920, 1940), *Sándor-Mihály* (1915, 1920), *Sándor-László/Шандор-Ласло* (1915, 1940), *Geza-Sándor* (1920), *Sándor-Ferenz* (1920), *Alexandr-Dimitriy* (1930), *Milan-Alexandr* (1935), *Alexandr-Pavel* (1935), *Alexandr-Robert* (1935), *Iosef-Alexandr-Benadik* (1935), *Карл-Олександр/Кароль Шандор* (1940, 1995), *Шандор-Гейза* (1940), *Шандор-Йозеф* (1940), *Шандор-Імре* (1940), *Жолт-Міклош-Кароль-Шандор* (1940), *Олександр-Стефан/Шандор-Іштван* (1940, 1945), *Арпад-Олександр* (1945), *Едуард-Олександр* (1945), *Петро-Олександр* (1945), *Юрій-Олександр* (1995), *Зорян-Олександр* (1995).

Встановлено, що формування й активне використання двокомпонентних імен тривало до 1945 р.: у I-му хронологічному зрізі (1900–1920 pp.) функціонувало 85 подвійних імен, у II-му (1925–1935 pp.) – 91, у III-му (1940–1945 pp.) зафіксована найбільша кількість – 100 імен. Із 1950 до 1995 pp. в іменнику міста не зафіксовано жодного подвійного імені. Традиція надавати дитині такі імена була перервана, коли Закарпаття увійшло до складу СРСР. Помітне відновлення цього звичаю розпочалося з 1995 р., коли зафіксовано імена: *Кирило-Євгеній, Роберт-Давид, Юрій-Олександр, Августин-Дмитро, Вільгельм-Віктор, Дмитро-Ілля, Микола-Мирослав, Юліан-Ілля, Юрій-Даніель*. Установлено причини функціонування багатокomпонентних онімів у іменнику Ужгорода: прагнення батьків здобути для дитини не одного, а декількох захисників; бажання, щоб в одному з компонентів звучало саме батькове ім'я; релігійний фактор.

У третьому розділі «**Динаміка складу жіночого іменника ужгородців**» здійснено аналіз жіночих імен відповідно до зазначених принципів.

У першому підрозділі «**Статистичний склад**» проаналізовано найуживаніші (перший десяток), широковживані (нижче десятка), маловживані та рідкісні імена. За кількістю носіїв до першого десятка 1900–2000 років зараховано 10 жіночих онімів: *Наталія, Олена, Марія, Тетяна, Анна, Вікторія, Ірина, Ольга, Катерина, Єлизавета*.

Упродовж дев'яти хронологічних зрізів широковживані імена неодноразово змінювали свій статус. Тільки ім'я *Валентина* не виходило за межі групи. За характером функціонування всі широковживані жіночі імена поділено на такі групи:

- які впродовж досліджуваного періоду неодноразово змінювали свій статус, переходили в групу найуживаніших, широковживаних і маловживаних: *Аліна, Анастасія, Вероніка, Діана, Етела, Єва, Йолана, Клара, Людмила, Магдалина, Маргарита, Маріанна, Марта, Ніколетта/Ніколета, Оксана, Олександра, Роза, Світлана, Тереза/Терезія, Христина, Юдіта, Юліана, Юлія*;
- які перебували в статусі найуживаніших і широковживаних: *Марина*;
- які перебували в статусі широковживаних і маловживаних. Ця група імен найчисленніша: *Агнеса, Аліса/Алісія, Алла, Андріана, Андреа/Андрея, Антоніна, Аранка, Беата, Бланка, Божена, Валерія, Варвара, Віра, Габрієла/Габрієлла, Галина, Гізела/Гізела, Емілія, Емма, Еріка, Євгенія, Жанна, Зоряна, Іванна, Ільда/Ілдика, Інна, Кароліна, Лариса, Леся, Лілія, Любов, Мар'яна, Мирослава, Надія, Ніна, Олеся, Рената, Регіна, Сільвія/Сільва, Софія, Сюзанна/Зузанна, Тамара, подвійне Юліанна-Анна, Юстина, Яна*;
- які перебували в статусі тільки найуживаніших: *Halva* та потрійне *Angela-Ibolya-Livia*;
- які перебували в статусі найуживаніших і маловживаних: *Анжеліка, Каріна/Карина*;
- які в межах кожного окремого зрізу перебували в статусі тільки маловживаних, та загальне число носіїв надало їм можливість потрапити до широковживаних імен: *Ваталія, Ельвіра, Іболя/Іболя Лідія, Неля, Руслана, Тімеа/Тімея, Ярослав*;
- які, перебуваючи в центральній частині іменника, жодного разу не змінювали свого статусу й не переходили в іншу статистичну групу: *Валентина* (широковживане протягом усього досліджуваного періоду і в межах кожного окремого зрізу).

Суттєве оновлення групи жіночих маловживаних онімів відбулося в VII зрізі (1980–1985 рр.) за рахунок імен, які вже були зафіксовані у попередніх зрізах як одиничні: *Анастасія* (II зріз), *Іветта/Івета* (II, VI), *Каміла/Камілла* (II, VI), *Елеонора/Еліонора* (IV, V), *Лілія* (IV, V, VI), *Альбіна* (V), *Кароліна* (V, VI), *Ванда* (VI), *Ксенія* (VI), *Рената* (VI), *Таїсія* (VI), та онімів, які потрапили в іменник міста з 1980-х років: *Віталія, Евеліна, Милана/Мілана, Таміла, Роксолана, Алевтина/Алефтіна, Роксана*. Решта імен перейшла з групи найуживаніших – *Анжеліка* і широковживаних – *Віра, Лариса, Жужанна/Зузанна, Тамара, Маргарита, Єлизавета, Ілдіко*.

Найбільша кількість рідкісних імен зафіксована в I, II і III зрізах: відповідно 100, 103 і 103 одиниць. Найменше – у IV і V зрізах – по 6 одиниць

у кожному. Оригінальні й самобутні рідкісні імена виявлено у VIII хронологічному зрізі: 1990 р – *Аріадана, Віталіна, Еліана, Іларія, Ірада, Іца, Кіанна, Лонта, Лусік*; 1995 р. – *Есміральда, Жаклін, Иргина, Лоріана, Нана, Неоніла, Патріція, Синди, Яніна*.

Підсумовано, що з 668 антропонімів, зафіксованих протягом дев'яти зрізів, 10 (1,5%) належить до найуживаніших, 81 (12,1%) – широкоживаних, 167 (25%) становлять маловживані імена. Найбільший відсоток належить рідкісним іменам – 410 (61,4%). З'ясовано, що 8455 новонароджених дівчаток були носіями 3130 (37%) найуживаніших імен; 4073 (48,2%) носіїв мають широкоживані імена; 842 (10%) – маловживані; найменшу кількість носіїв обслуговують рідкісні – 410 (4,8%).

У другому підрозділі «Етимологічний склад жіночих імен м. Ужгорода» розглянуто три особових групи імен за походженням: слов'янські, християнські, запозичені. Зафіксовано 42 (6,3%) імені слов'янського походження: *Boriška, Божена/Božena, Ярміла/Iarmila/Yarmila, Зоряна/Izerena/Zora, Kvetoslava, Libusé/Libuše, Людмила/Ludmila, Мілада/Milada, Мілена/Milena, Мирослава/Miroslava, Надія/Nadezda, Priska/Priška, Svatoslava, Віра/Vera, Влада/Vlada, Власла/Vlasta, Властимила/Vlastimila, Zdenka Злата/Zlata, Богдана/Богданна, Ванда, Вислава, Владислава, Дана, Даяна, Златослава, Калина, Ладислава, Любов/Люба, Любомира, Милана/Мілана, Міла, Неля, Рада, Радана, Родіка, Ружена, Світлана/Светлана, Славка, Сніжана/Снежана, Таміла*. Визначено, що лідером за кількістю носіїв слов'янських імен став онім *Світлана*, другим – *Людмила/Ludmila*, третім за стійкістю вживання – онім *Надія/Nadezda*. Встановлено, що найпопулярнішими українськими автохтонними жіночими іменами в другій половині XX ст. були: у 1980-х р. (VII зріз) 22 одиниці; в 1990-х р. (VIII зріз) – 24; у 1970-х р. (VI зріз) – 14 одиниць; у IV і V зрізах відповідно 7 і 13; у 2000 р. (IX) – 14 одиниць.

Виявлено, що в іменнику Ужгорода XX ст. із зафіксованих 187 християнських онімів найбільше імен латинського походження – 68, 66 – грецького, 34 одиниці давньоєврейського походження, 16 онімів давні германські запозичення, 1 ім'я давньоскандинавського походження, 1 – давньоірландського й 1 арамейське.

Серед найуживаніших і широкоживаних жіночих християнських онімів у м. Ужгороді протягом XX ст. виділяємо такі групи за походженням: латинські: *Natalia/Наталія* (418 носіїв), *Tatjana/Тетяна* (329), *Viktoria/Вікторія* (289), *Кристина/Христина* (140), *Morgit/Маргарита* (127), *Magdolna/Magdalena/Магдалина* (121), *Діана* (96), *Марина* (83), *Yulia/Юлія* (82), *Валентина* (82), *Marianna/Маріанна* (71), *Klara/Клара* (63), *Андріана* (61), *Roza/Роза* (59), *Мар'яна* (59), *Valeria/Валерія* (54), *Angelie/Анжеліка* (48), *Yulianna/Юліана* (47), *Інна* (37), *Беата* (31), *Каріна/Карина* (28), *Антоніна* (27), *Silvia/Сільва* (24), *Лілія* (24), *Blanka/Бланка* (19), *Emilia/Емілія* (19), *Yusztina/Юстина* (19), *Рената* (19), *Regina/Регіна* (15), *Vimalia* (14); грецькі: *Ilona/Helena/Ілона/Єлена* (408), *Iréna/Ірина* (268), *Katařina/Катерина* (241), *Оксана* (184), *Anastasia/Анастасія* (87), *Олександра* (86), *Halina/Галина* (80), *Veronika/Вероніка* (80), *Лариса* (54), *Алла/Ала* (45), *Agnes/Агнеса* (42),

Євгенія (41), *Terezia/Терезія* (37), *Nikolletta/Ніколета* (35), *Zsafia/Софія* (31), *Леся* (28), *Олеся* (28), *Ніна* (26), *Lidie/Лідія* (23), *Borbála/Барвара* (15); давньоєврейські: *Mória/Maria/Марія* (388), *Anna/Анна* (328), *Erzsebet/Alžbeta/Єлізавета* (201), *Eva/Єва* (127), *Zsuzsanna/Susanna* (54), *Іванна* (25) та його західнослов'янська форма *Iana/Яна* (49), *Tamara/Тамара* (48), *Жанна* (39), *Gabriella/Габрієлла* (29).

Жіночий іменник містить 109 (16,3%) запозичених імен. Найбільшу групу утворюють німецькі (*Emma/Ема/Емма/Ема*, *Elvira/Ельвіра/Елвіра*, *Irma/Ірма*, *Malvin/Malvina/Мальвіна*, *Евеліна*, *Matild/Matilda/Матілда*, *Елеонора*, *Friderika/Фридерика* та ін.) й угорські запозичення (*Yolán/Iolana*, *Etelka/Etela/Етелка/Етела*, *Aranka/Аранка*, *Tímea/Тімея*, *Alisz/Alice/Аліса/Аліце*, *Ілдіко/Ілдіка/Ільда/Ілдика*, *Ibolya/Іболя/Ібоя*, *Iarolka/Iarolta* та ін.). Також виявлено давньогерманські запозичення (*Hermin/Hermina/Герміна*, *Інга*, *Berta/Берта*, *Frida*, *Amalia*, *Yetti*; англійські (*Viola/Віола*, *Анетта/Анетт*, *Keli*, *Дженія/Джені*, *Синди*; французькі (*Lujza*, *Жаклін*); чеські (*Olva*, *Korina*, *Пері*). Аналогічно до чоловічого, у жіночому іменнику також зафіксовано запозичення зі східних мов. Вони з'явилися з 1960 рр. та вказують на національну належність їхніх носіїв: азербайджанки *Дінара* та *Ірада*, вірменки *Лусік* і *Наіра*, грузинки *Нана* і *Натела*, узбечки *Заміра* і *Зухра*, таджичка *Рахта*. Встановлено, що динаміка функціонування запозичених жіночих імен дуже схожа з чоловічою: активне використання онімів угорського, німецького, давньогерманського походження в першій половині ХХ ст., а також східні запозичення з тюркських – азербайджанської, вірменської, узбецької в другій половині ХХ ст. За кількістю одиниць запозичені імена в межах ужгородського жіночого іменника не перевищують групу християнських онімів. Це свідчить про те, що в минулому столітті, обираючи імена для новонароджених дівчаток, ужгородці надавали перевагу не модним запозиченим, а християнським, канонізованим Православною або Католицькою церквою, залежно від національної та конфесійної належності їхніх батьків.

У третьому підрозділі «Структура жіночих імен» простежено динаміку та названо основні причини функціонування багатокомпонентних жіночих імен. Зафіксовано та проаналізовано 330 багатокомпонентних одиниць: 284 подвійних, 44 потрійних, 2 чотирикомпонентних (*Gabriella-Mária-Izabella-Margit*, *Veřa-Eleonora-Ruzěna-Emma*). Виявлено, що найуживанішими були багатокомпонентні антропоніми з компонентом *Марія* (угорський варіант *Mória*, чеський – *Marie/Maria*). Зафіксовано 101 таких випадків: *Emilia-Maria* (1900), *Maria-Gabriella* (1900), *Anna-Maria/Anna-Marie/Анна-Марія* (1900, 1910, 1930, 1935, 1940, 1995, 2000), *Magdolina-Maria* (1905), *Maria-Marta* (1905), *Paula-Mária-Terez* (1905), *Olga-Mária* (1905, 1935), *Maria-Terezia/Марія Терезія* (1905, 1920, 2000), *Maria-Anna* (1905, 1915, 1920), *Ilona Mária* (1910, 1915), *Erzsébet-Mária* (два у 1910), *Aranka-Anna-Maria* (1910), *Klara-Mária/Клара Марія* (1915, 1940), *Blanka-Mária* (1915), *Mária-Erzsebet* (1915), *Erzsébet-Morgit-Mária* (1915), *Lenke-Ilona-Mária* (1915), *Mária-Emilia-Katalin* (1915), *Gabriella-Mária-Izabella-Margit* (1915), *Mária-Iren* (1920), *Maria-Klara* (1920), *Maria-Magdolna/Maria-Magdalena/Марія-Магдаліна* (1920, 1935, 1940), *Katalin-Maria/Каталін-*

Марія/Катерина-Марія (1920, 1940, 1945), *Agnes-Mória-Ilona* (1920), *Eva-Maria/Єва-Марія* (1925, 1940), *Agata-Maria* (1925), *Mária-Katalin/Марія-Каталін* (1925, 1940), *Hani-Marie* (1930), *Yarmila-Maria* (1930), *Marie-Eva* (1930), *Marie-Helena* (1930), *Alexandra-Maria* (два у 1935), *Maria-Iarmila* (1935), *Vlasta-Maria* (два у 1935), *Maria-Olga* (1935), *Maria-Anna-Alzbeta* (два у 1935), *Kornelia-Maria* (1935), *Alberta-Maria* (1935), *Nadezda-Maria* (1935), *Margareta-Marie* (1935), *Marie-Anastasie* (1935), *Eva-Maria-Marta* (1935), *Maria-Frantiska-Anna* (1935), *Марія-Зузана* (два у 1940), *Марія-Ілона* (два у 1940), *Ілона-Марі* (1940), *Марія-Ольва* (1940), *Марі-Ева* (1940), *Ірен-Марія* (1940), *Марія-Гойналка* (1940), *Марія-Гізелла* (1940), *Марія-Елеонора* (1940), *Марія-Аталіе* (1940), *Клаудія-Марія* (1940), *Марія-Маргіт* (1940), *Марія-Пірошка* (1940), *Марі-Терезія* (1940), *Онїка-Марія* (1940), *Марія-Юстина* (1940), *Юдіт-Марія* (1940), *Наталія-Марія* (1940), *Жужанна-Ержібет-Марія* (1940), *Ілона-Анна-Марія* (1940), *Ілона-Марія-Алісе* (1940), *Марія-Магдалена-Ержебет* (1940), *Сара-Маргіт-Марія* (1940), *Юдіт-Етелка-Марія* (1940), *Марія-Зоря* (1945), *Марія-Едіта* (1945), *Марія-Олесандра* (1945), *Марія-Олександра* (два в 1995), *Марина-Марія* (1995), *Марія-Ангеліна* (2000), *Ніколет-Марі* (2000), *Марія-Єлисавета* (2000).

Встановлено, що кількоіменність при називанні дівчаток, як і хлопчиків, була поширеним явищем. Схожа і динаміка їхнього функціонування: формування й активне використання до 1945 р. та значна перерва аж до 1995 р. Найпродуктивніший період 1900–1945 рр., де багатоконпонентні особові імена функціонували надзвичайно активно, на противагу 1950–1990 рр., коли вони взагалі відсутні. У наданні дівчаткам багатоконпонентних імен загалом спрацювали такі ж чинники, як і під час іменування хлопчиків: прагнення батьків здобути для дитини не одного, а декількох захисників; релігійний фактор; дотримання родинних традицій. Крім того, давати дитині подвійне ім'я було традицією в католицькому світі, що простежується в ужгородському іменнику першої половини ХХ ст. Відновлення цієї перерваної традиції у 2000 рр. можна кваліфікувати як вияв моди, оскільки поряд з традиційними іменами *Анна-Марія* та *Марія-Терезія* в іменнику міста з'явилися новомодні двокомпонентні рідкісні імена, такі як *Аліна-Олександра*, *Алла-Анастасія*, *Ангеліна-Валерія*, *Анна-Владислава*, *Вікторія-Ніколь*, *Віолета-Вікторія*, *Габрієла-Марія*, *Данієла-Анастасія*, *Дарина-Рената*, *Ніколет-Марі*.

Четвертий розділ «**Особові імена ужгородців у загальноукраїнському контексті**» присвячено виявленню специфічних рис іменного репертуару ужгородців на фоні інших міст України та дослідженню залежності вибору імен від національного складу населення.

У першому підрозділі «**Специфіка іменного репертуару ужгородців у зіставленні з іменником інших міст України**» здійснено порівняльний аналіз іменника Ужгорода зі списком особових імен інших міст України, зокрема Луцька, Тернополя, Донецька, Кіровограда, Хмельницького. Виявлено багато спільного у динаміці функціонування особових чоловічих і жіночих імен слов'янського походження; активному функціонуванні багатоконпонентних антропонімів. Відрізняють іменник Ужгорода від антропонімікону інших міст

України: фонетичне та словотворче оформлення окремих онімів; змішування мовних норм, коли угорське та чеське звучання передане українською графікою; набір найуживаніших протягом століття жіночих і чоловічих імен; мотиви вибору імен, зокрема, надання старшому синові батькового імені. Традиційні місцеві особливості полягають також у тому, що імена, популярні в ужгородському іменному репертуарі ХХ ст., іншим регіонам України взагалі не відомі або рідкісні. Вказані специфічні риси зумовлені регіональними, національними особливостями та віддаленістю міста від Центральної України. Незважаючи на специфіку функціонування чоловічих і жіночих імен під впливом угорських та чеських антропонімних норм, іменник Ужгорода хоч і відрізняється від антропонімікону інших міст, проте його основу становлять традиційні українські імена.

У другому підрозділі «**Залежність вибору імен від національного і конфесійного складу населення**» визначено пріоритетність певних імен серед представників різних релігійних конфесій і етнічних груп. На іменний репертуар місцевого населення першої половини ХХ ст. вплинула примусова «мадяризація» у 1900–1920 рр. (перебування краю у складі Австро-Угорщини), перебування у складі 1-ї Чехословацької Республіки (II зріз), повернення до складу Угорщини (III зріз). Саме тому найпопулярнішими серед ужгородців були імена, які увійшли в антропонімікон посередництвом угорської мови: *Андраш, Габор, Дежев, Дьордь, Дюло, Іштван, Лайош, Мігаль, Пал, Петр, Шандор; Агнеш, Аліце, Ангела, Ержебет, Ілона, Каталіна, Магдолна, Моргіт*. Проте більшість із вказаних християнських імен однаково вживані серед усіх національних верств населення міста, а їхні угорські форми асоціюються із відповідним українським іменем: *Андрій, Гаврило, Дезидерій, Георгій, Юлій, Степан, Людвіг, Михайло, Павло, Петро, Олександр; Агнеса, Аліса, Анжела, Єлизавета, Олена, Катерина, Магдалина, Маргарита*.

Встановлено, що серед різних релігійних конфесій та етнічних груп для називання новонароджених використані традиційні оніми. Не можна виділити ім'я, яке було б уживане в одній із громад і не було відоме в іншій, за винятком онімів *Halva, Roza, Terezia/Terez*, які були найулюбленішими серед представників єврейської конфесії, тоді як інші громади їх практично не використовували або вживали зрідка. Найуживанішими іменами українців, росіян, угорців, словаків та чехів стали традиційні християнські оніми. Відмінність полягає тільки в тому, що угорці, а інколи українці та словаки традиційно (майже до 1990 рр. ХХ ст.) використовували українські імена, трансформовані на угорський лад: *Андраш, Іштван, Йозеф, Шандор, Янош; Агнеш, Ангела, Ілона, Ержебет, Каталін*, тоді як представники російської національності таких варіантів ніколи не мали. Представники ромської національності також найчастіше використовували оніми із загальнонаціонального іменника: *Марія, Анна, Клара; Андрій, Йосип, Іван* тощо, а специфічні імена невідомого походження вживали зрідка: *Графо, Фішта*. Представники єврейської національності поступово втрачали свою самобутність у виборі імен. До кінця ХХ ст. в іменнику міста зафіксовано небагато традиційних єврейських чоловічих і жіночих онімів: *Самуїл, Яків* (1950), *Даніїл*,

Давид (1955), *Ребека* (1995). Найчастіше представники цієї національності називали дітей традиційними українськими іменами: *Андрій, Борис, Володимир, Олександр; Анна, Людмила, Марія, Світлана*. З'ясовано, що особливості віросповідання та етнічна належність найменувачів наклали свій відбиток на антропонімний репертуар, мають значення у виборі імен для новонароджених, але не настільки суттєве, щоб вплинути на загальний іменник міста Ужгорода ХХ ст.

У **висновках** узагальнено основні теоретичні і практичні результати дослідження.

Суцільне дослідження іменника Ужгорода засвідчує, що антропонімна система дуже чутлива до будь-яких зовнішніх впливів. Історичні події наклали своєрідний відбиток на культурно-мовну ситуацію, що особливо відображено на виборі й формі запису власних особових імен ужгородців.

Виразною особливістю місцевого іменника є варіювання імен, характер якого змінювався впродовж століття.

Структурно чоловічий і жіночий іменники виявляють відносну стабільність: у межах кожного хронологічного зрізу виокремлено найуживаніші імена, широковживані, маловживані та рідкісні.

Оновлення й розширення асортименту найуживаніших імен зафіксовано протягом усього досліджуваного періоду. У першій половині ХХ ст. це відбувається внаслідок трансформації імен на угорський, словацький або чеський лад, а в другій половині – через поповнення новими онімами.

Центральна частина чоловічого й жіночого іменника обслуговує найбільшу у відсотковому співвідношенні кількість носіїв – 48% (4331) і 48,2 (4073). Оновлення та рух широковживаних імен з групи в групу відбувається значно активніше, ніж найуживаніших.

Суттєве оновлення групи чоловічих маловживаних імен відбулося в 1950-х (IV зріз) і 1960-х роках (V зріз), а жіночих – у VII зрізі (1980–1985 рр.).

Дослідження рідкісних імен засвідчує чисельну перевагу цієї групи в кількісному співвідношенні а не в якісному: 377 чоловічих імен обслуговує всього 4,2% носіїв, а 410 жіночих онімів – 4,8%. Причиною значного зростання кількості рідкісних імен у VIII-му і IX-му зрізах є прагнення до самобутності, оригінальності та бажання виділити дитину нетрадиційним іменем.

У системі чоловічих особових імен зафіксовано 33 (5,7%) імені слов'янського походження, жіночих – 42 (6,3%). Динаміка функціонування прадавніх імен вказує на поступове зростання їхньої популярності серед населення з 1950-х р., однак їхня фреквенція припадає на кінець ХХ ст.

Динаміка функціонування запозичених чоловічих та жіночих імен дуже схожа: активне використання онімів угорського, німецького, давньогерманського походження в першій половині ХХ ст., поява нових запозичень з англійської, італійської, німецької, французької мов та східні запозичення з азербайджанської, вірменської, узбецької в другій половині ХХ ст.

В іменнику Ужгорода ХХ ст. виявлено значну кількість багатокomпонентних чоловічих та жіночих онімів. Схожою є й динаміка їхнього

функціонування: найбільша продуктивність у 1900–1945 рр. та абсолютна відсутність у 1950–1990 рр.

Мотиви вибору імен ужгородців різноманітні. На вибір чоловічих імен головним чином впливає релігійний фактор. У виборі жіночих імен спостерігаються різні тенденції: дотримання родинних традицій, релігійність, мода.

В іменному репертуарі жителів Ужгорода протягом ХХ ст. серед різних релігійних конфесій та етнічних груп наявні традиційні оніми. Випадків, коли імена вказують на національну належність денотата, зафіксовано небагато. Переважно це особові імена угорців, словаків, чехів або ромів на тлі українського традиційного іменника, а в другій половині ХХ ст. рідкісні імена, що належать представникам тюркських народів. Особливості віросповідання та етнічна належність найменувачів накладають свій відбиток на антропонімний репертуар, мають значення у виборі імен для новонароджених, але не настільки суттєве, щоб вплинути на загальний іменник жителів міста Ужгорода ХХ ст.

З'ясовано, що спільна для всієї України система імен має на деяких територіях свої відмінності, зумовлені регіональними, національними особливостями та віддаленістю міста від Центральної України, проте основу іменника м. Ужгорода ХХ ст. становлять українські традиційні імена, що й засвідчує його належність до українського загальнонаціонального антропонімікону.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Шоля І. С. Жіночий іменник міста Ужгорода другої половини ХХ ст. // 19. Slovenská onomastická konferencia. Bratislava 28. – 30.04.2014. Bratislava, 2015. S. 186–190.
2. Шоля І. С. Мотиви вибору особових імен ужгородців у другій половині ХХ століття (чоловічі імена) // Записки з ономастики: зб. наук. праць. Вип. 18. Одеса, 2015. С. 767–775.
3. Шоля І. С. Мотиви вибору особових імен ужгородців у другій половині ХХ століття (жіночі імена) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. 2015. Вип. 2 (34). С. 29–35.
4. Шоля І. С. Динаміка багатокомпонентних імен ужгородців у ХХ столітті (чоловічі імена) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. 2017. Вип. 1 (37). С. 39–43.
5. Шоля І. С. Динаміка слов'янських чоловічих імен м. Ужгорода в ХХ сторіччі // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: зб. наук. праць. Вип. 32. Київ: Освіта України, 2017. С. 160–167.
6. Шоля І. С. Антропонімі вподобання ужгородців у першій половині ХХ століття // Студії з ономастики та етимології 2015–2016. Київ, 2017. С. 136–155.

7. Шоля І. С. Динаміка багатокомпонентних імен ужгородців у ХХ столітті (жіночі імена) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. 2017. Вип. 2 (38). С. 41–46.

8. Шоля І. С. Динаміка частотного десятка чоловічих імен Ужгорода впродовж ХХ століття // Записки з ономастики: зб. наук. праць. Вип. 20. Одеса, 2017. С. 261–272.

9. Шоля І. С. Антропонімні уподобання ужгородців у період перебування Закарпаття у складі Чехословаччини // *Studia Slavistica*. Випуск 17: Мови національних меншин в українсько-словацькому прикордонному регіоні: соціолінгвістичний аспект: зб. наук. ст.; [упоряд. і відп. ред.: С. Пахомова, Я. Джоґаник]. Ужгород: Вид-во Олександра Гаркуші, 2017. С. 56–61.

10. Шоля І. С. Репертуар найуживаніших імен ужгородців у періоди перебування Закарпаття у складі Угорщини // Взаємовплив мов, літератур і культур в епоху глобалізації : тези доповідей міжнародної наукової конференції. Ужгород, 12 січня 2018 року. Ужгород, 2018. С. 23.

11. Шоля І. С. Репертуар найуживаніших імен ужгородців у періоди перебування Закарпаття у складі Угорщини // *Acta Hungarica*. Журнал Ужгородського центру гунгарології 2018, ХХІІІ-й рік видання. Ужгород, 2018. С. 215–222.

12. Шоля І. С. Структура та динаміка багатокомпонентних чоловічих імен ужгородців у ХХ столітті // Молодий вчений. 2018. № 9. С. 124–127.

АНОТАЦІЯ

Шоля І. С. Динаміка іменникá жителів м. Ужгорода у ХХ столітті. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2018.

У дисертації вперше проаналізовано склад та динаміку іменного репертуару жителів міста Ужгорода у ХХ ст. На широкому фактичному матеріалі комплексно досліджено чоловічий і жіночий іменникі багатонаціонального Ужгорода протягом тривалого періоду – ХХ століття. Проаналізовано 17481 фіксацій імен: 580 чоловічих (9026 носіїв) і 668 жіночих (8455 носіїв). Спосіб добору матеріалу дав змогу простежити динаміку іменникá, зміни в його складі, частотність уживання кожного з імен протягом одного століття.

У роботі застосовано комплекс методів лінгвістичного аналізу: описового, статистичного, порівняльно-зіставного, зіставно-синхронічного, зіставно-діахронічного. Ключовим методом є описовий з його основними прийомами інвентаризації та класифікації мовних одиниць (онімів). За його допомогою чітко окреслено предмет дослідження, послідовно описано, класифіковано,

систематизовано зібраний матеріал, докладно схарактеризовано систему особових імен ужгородців у ХХ ст.

Схарактеризовано динаміку складу імен і визначено його специфіку порівняно з іншими містами України, зокрема Луцька, Тернополя, Донецька, Кіровограда, Хмельницького. Виявлено основні закономірності й тенденції розвитку іменного репертуару ужгородців. Зіставивши ужгородський іменник з результатами досліджень інших міст, з'ясували, що спільна для всієї України система імен має на деяких територіях свої відмінності, зумовлені регіональними, національними особливостями та віддаленістю міста від Центральної України, проте основу іменника м. Ужгорода ХХ ст. становлять українські традиційні імена, що й засвідчує його належність до загальноукраїнського іменника.

Ключові слова: антропонім, антропонімна система, багатокомпонентні особові імена, динаміка іменника, іменник, маловживані імена, найуживаніші імена, рідкісні імена, статистична група, трансформація, хронологічний зріз, частотний десяток, широкоживані імена.

АННОТАЦІЯ

Шоля І. С. Динаміка іменника жителів г. Ужгорода в ХХ в. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», Ужгород; Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки Министерства образования и науки Украины, Луцк, 2018.

В диссертации на широком фактическом материале впервые проведено комплексное исследование состава и динамики системы личных имен жителей города Ужгорода в ХХ веке. На материале 17481 фиксации имен: 580 мужских (9026 носителей) и 668 женских (8455 носителей) – прослеживается динамика именника ужгородцев, выясняются специфика, основные закономерности и тенденции развития именного репертуара. Способ отбора материала позволил изучить динамику именника, определить изменения в его составе, частотность употребления каждого имени на протяжении ХХ века.

В работе используются следующие лингвистические исследовательские методы: описательный (для систематизации собранного материала, характеристики системы собственных имен ужгородцев), статистический (для классификации фактического материала, выяснения соотношения мужских и женских имён, изучения количества зафиксированных имен в отдельных хронологических срезах), сравнительно-сопоставительный (для сравнительного анализа именника Ужгорода со списком личных имен других городов Украины, в частности Луцка, Тернополя, Донецка, Кіровограда, Хмельницького).

Классификация мужских и женских имен осуществлена на разных принципах: по этимологии выделены славянские автохтонные, канонические и заимствованные имена; по частоте употребления определен частотный десяток (наиболее употребительные имена), широкоупотребительные,

малоупотребительные и редкостные имена. Центральную часть именника формируют традиционные имена, преимущественно канонические, а также некоторые славянские и заимствованные. Отмечается значительное число многокомпонентных личных имен – 315 мужских и 330 женских, для них характерна высокая частотность в 1900–1945 гг. и полное отсутствие в 1950–1990 гг. Изучены темпы и причины обновления этих групп на протяжении XX века. Исследование именника, охватывающее столетний период, свидетельствует о зависимости его динамики от социальных и политических условий. Мотивы выбора имён ужгородцев разные: на выбор мужских главным образом влияет религиозный фактор, женских – соблюдение родственных традиций, религиозность, мода. Установлено, что среди разных религиозных конфессий и этнических групп наиболее употребительны канонические традиционные имена. Случаев, когда имена указывают на национальность носителя, зафиксировано немного. Преимущественно это личные имена венгров, словаков, чехов или ромов на фоне украинского традиционного именника, а со второй половины XX в. также редкие имена, принадлежащие представителям тюркских народов.

Особенности вероисповедания и этническая принадлежность накладывают свой специфический отпечаток на именной репертуар, имеют значение при выборе имен для новорожденных, но это не настолько существенно, чтобы повлиять на общую систему личных имен жителей Ужгорода XX ст.

Многочисленный фактический материал (17481 фиксация мужских и женских имен) воссоздает целостную картину динамики именика г. Ужгорода в XX веке. При сопоставлении системы личных имен ужгородцев с результатами исследования именного репертуара других городов Украины было установлено, что общая для всей Украины система личных имён имеет на некоторых территориях свои отличия, обусловленные региональными и национальными особенностями, а также отдалённостью города от Центральной Украины, однако основу именника г. Ужгорода XX в. составляют украинские традиционные имена, что убедительно доказывает его принадлежность украинской общенациональной антропонимной системе.

Ключевые слова: антропоним, антропонимная система, именник, динамика личных имен, частотный десяток, наиболее употребительные имена, широкоупотребляемые, малоупотребляемые, редкостные, имена славянского происхождения, канонические имена, заимствованные имена.

SUMMARY

Sholia I.S. The Dynamics of Name Vocabulary of Uzhhorod Citizens In The 20th Century. – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philology, speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – Uzhhorod National State University, Uzhhorod; Lesia Ukrainka Eastern European National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lutsk, 2018.

The content and dynamics of the name repertoire of the citizens of Uzhhorod in the 20th century has been for the first time analyzed in the thesis. Vast empirical data provided an in-depth research of male and female names in multinational Uzhhorod over a lengthy period – the 20th century. The analysis of 17481 names has been completed: 580 male (9026 persons) and 668 female (8455 persons) names. The data selection method allowed the investigation of the dynamics of the name vocabulary, changes in its content, as well as the frequency of usage of every name over the course of the century. A set of methods of linguistic analysis including descriptive, statistical, contrastive-comparative, comparative-synchronic, and comparative-diachronic approaches has been applied in the thesis. The key method is the descriptive one with its main techniques of inventory and classification of linguistic units (onyms). It explicitly outlines the subject of the study, consistently describes, classifies, systematizes the collected data, describes in detail the system of personal names in Uzhhorod in the 20th century. The dynamics of the names composition and its specificity are described in comparison with other cities of Ukraine, in particular, Lutsk, Ternopil, Donetsk, Kirovograd, Khmelnytsky. The basic regularities and tendencies of development of the registered repertoire of Uzhgorod citizens are revealed. Comparing the Uzhgorod name vocabulary with the studies of other cities, it has been established that the system of names common for the entire Ukraine features its distinctions throughout certain territories caused by regional and national peculiarities as well as the remoteness of the city from Central Ukraine. However, the basis of the name vocabulary of the city of Uzhhorod of the 20th century is made of the Ukrainian traditional names, which allows it to remain within the framework of the all-Ukrainian name vocabulary.

Key words: anthroponym, anthroponymic system, multicomponent personal names, dynamics of name vocabulary, name vocabulary, little used names, most commonly used names, rare names, statistical group, transformation, chronological cut, frequency ten, frequently used names.

Підписано до друку 29.10.2018 р. Формат 60х90/16
Папір друкарський. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 0,9
Наклад 100 прим.

***Розтиражовано з готових оригінал-макетів
ПП Данило С. І.
м. Ужгород, пл. Ш. Петефі, 34/1
Тел.: 61-23-51***